

UNIVERZE V SRBIJI MED SPREMEMBO IN PRIVATNO POBUDO

A KJE SO KNJIŽNICE?

Bogoljub Mazić

Univerzitetna knjižnica
"Svetozar Marković",
Beograd

Kontaktni naslov:
mazicbg@unilib.bg.ac.yu

Izvleček

Knjižnična mreža univerz v Srbiji postaja zelo kompleksna. Poleg sedmih državnih univerz obstaja v tem trenutku v Srbiji tudi sedem privatnih univerz. Privatne univerze so realnost, kot so realnost tudi številne spremembe, ki se bodo najverjetneje zgodile tudi na državnih univerzah. Nov in celovit koncept knjižnične mreže univerz v Srbiji trenutno ne obstaja, vendar je povsem jasno, da se glavne smeri razvoja nove knjižnične mreže univerz morajo začeti od ponovne konceptualizacije obstoječe mreže, ustvarjanja repozitorija znanstvene literature, oblikovanja univezitetnega portala, razvoja knjižničnih izobraževalnih programov in moderne referalne službe.

Ključne besede

državne in privatne univerze, VBS, KOBSON, standardi za akreditacijo

Abstract

The network of university libraries in Serbia is becoming increasingly more complex. At the moment, Serbia has seven state universities and just as many private universities. Private universities are as real as the many changes likely to happen in state universities. We do not have a new and concise concept for a university library network in Serbia at the moment, but it is clear that the development should mainly be focused on the re-conceptualisation of the existing network, the creation of a repository of scientific literature, the design of a university portal and the development of library education and training programmes as well as modern reference services.

Keywords

state and private universities, VBS, KOBSON, accreditation standards

Raznovrstnost visokošolskega izobraževanja v Srbiji, ki je zadnjih deset let v močni eskpanziji zaradi velikega števila privatnih univerz, bi si zaslužila sama po sebi eno posebno proučevanje, tako s sociološkega kot tudi s širšega, kulturnega stališča. Poleg sedmih državnih univerz je v tem trenutku v Srbiji tudi sedem privatnih univerz, različnih tako po velikosti kot tudi po teritorialni razprostranjenosti (državne univerze – dve v Beogradu, po ena v Novem Sadu, Nišu, Kragujevcu, Kosovski Mitrovici in poslednja, ustanovljena v Novem Pazarju, 30. oktobra 2006; privatne univerze – pet v Beogradu, po ena v Novem Sadu in ena v Novem Pazarju).

Za Srbijo je odpiranje tolikšnega števila privatnih univerz svojevrsten pojav. To gibanje lahko opazujemo vsaj v dveh kontekstih. Bistveno prestrukturiranje državnih univerz se je, po mišljenju mnogih, odvijalo preveč počasi. Na drugi strani je tudi proces sprejemanja pravne regulative o višjem in visokem šolstvu tekel počasi. V takšnih okoliščinah ni čudno, da smo v Srbiji v kratkem času dobili sedem privatnih

univerz, prav toliko, kot je bilo v celotni, 150-letni zgodovini visokošolskega izobraževanja odprtih državnih univerz. Zakon o visokoškolskem izobraževanju, ki je po nekaj najavah in sprejemanih razglašen pred dobrim letom, tudi danes plava po dokaj nemirnih vodah uvajanja (implementacije), saj še vedno niso sprejeti vsi podzakonski akti, potrebni za njegovo polno sprejetje.

Srbija je bila ena od redkih držav v regiji, ki je več let gojila tradicijo specializiranih univerzitetnih knjižnic. Univerze v Beogradu, Nišu in Kragujevcu imajo specializirane univerzitetne knjižnice, ker so se po vzoru Univerzitetne knjižnice Univerze v Beogradu (ta je že leta 1926 dobila prvo namensko grajeno zgradbo) po ustanovitvi univerz v Nišu in Kragujevcu povzele isti model. Knjižnično mrežo teh univerz sestavljajo fakultetne knjižnice in univerzitetna knjižnica. Celo Univerza v Novem Sadu je več let načrtovala izgradnjo univerzitetne knjižnice, čeprav je Knjižnica Matice Srbske uspešno opravljala delo visoko specializirane knjižnične

ustanove in na ta način zadovoljevala potrebe profesorjev in študentov novosadske univerze.

Model, po katerem so državne univerze gradile svojo knjižnično mrežo, v kateri so bile univerzitetne in fakultetne knjižnice, se za sedaj ni prenesel na privatne univerze. Privatne univerze imajo običajno eno samo glavno knjižnico (to pomeni, da težijo k temu, da bi jo imele). Ali bo obstajala tudi posebna fakultetna knjižnica, je stvar osebne odločitve uprave določene fakultete (npr. na Univerzi Union ima Pravna fakulteta svojo posebno knjižnico, ki je samostojna glede na druge fakultete). Kar se tiče članstva v Virtualni knjižnici Srbije, so tri privatne univerze polnopravne članice, z različno stopnjo uporabe Cobissovih programov (Univerza BK,¹ Pravna fakulteta Univerze Union in Singidunum), medtem ko imajo z Univerzitetno knjižnico "Svetozar Markovič" podpisan sporazum o kolektivnem članstvu štiri privatne univerze (Megatrend, Singidunum, BK in Union). Ta sporazum zagotavlja njihovim študentom uporabo univerzitetne knjižnice v okviru njenih standardnih storitev, ki vsekakor niso majhne.

Vprašanje koordinacije knjižnične dejavnosti v tako razpršeni in neenakomerni mreži je zel specifično in težko uresničljivo, vendar je tudi vsako deljenje knjižnične mreže v dve ločeni skupini, ki bi ju tvorili knjižnična mreža privatnih in knjižnična mreža državnih univerz, po našem strokovnem mnenju nedopustljivo. Nasprotuje modelu izgradnje enotnega sistema informiranja, ki je lastno knjižničarstvu že več kot sto let.

Problem koordinacije knjižnično-informacijske dejavnosti na privatnih univerzah je vsekakor večji kot na državnih. Predvsem je njihova knjižnično-informacijska mreža slabo razvita. Težko je pričakovati koordinacijo v sistemu, ki je šele v nastajanju, ali še bolj natančno, je v nastajanju šele na polovici privatnih univerz.

Koordinacija med državnimi in privatnimi fakultetami je prav tako nejasna in spet v domeni posameznih iniciativ. Zakonska regulativa, v resnici tudi ta šele v nastajanju, ne predvideva možnosti sodelovanja privatnih in državnih knjižnic. Če bi knjižnična mreža državnih univerz, kot starejša in bolj organizirana, hotela ponuditi knjižnični mreži privatnih univerz programe za sodelovanje, bi morala imeti svoje razvojne programske dokumente pripravljene za nekaj let vnaprej. Tega za sedaj nima nobena univerza.

Virtualna knjižnica Srbije (VBS) je dobra oblika interesnega povezovanja in koordinacije mreže privatnih in državnih fakultet. Večina privatnih univerz, ki imajo formalno ustanovljene knjižnice, je te svoje knjižnice včlanila v VBS. S tem je VBS za knjižnično mrežo Srbije enkratni pojav. Uporabnikom so dostopne informacije iz cele knjižnične mreže Srbije, skozi knjižnično mrežo privatnih univerz pa se prenašajo standardi knjižničnega in informacijskega dela kot tudi skozi druge dele knjižnične mreže Srbije.

PROGRAMI KOORDINACIJE

Koordinacija v okviru knjižnične mreže univerz se v glavnem odvija okrog treh programov, vezanih na nabavo publikacij, avtomatizacijo dela in izobraževanje uporabnikov. To so:

- Kobson² – program koordinirane nabave vglavnem elektronskih virov in baz podatkov,
- VBS (Virtualna knjižnica Srbije)³ – program avtomatizacije knjižnične dejavnosti in knjižničnega sistema na splošno,
- ZBUS (Zveza univerzitetnih knjižnic Srbije)⁴ – strokovna organizacija, ki predvsem koordinira izobraževalne programe zaradi izobrazbe knjižničarjev in uporabnikov.

Prva dva programa sta širšega, nacionalnega pomena, vendar je mreža visokošolskih knjižnic ena od pomembnih ciljnih skupin obeh programov, pa je zato v obeh primerih Zveza tudi soustanoviteljica konzorcija, ki upravlja te programe.

Kobson

Program koordinacije nabave se je začel, kot v mnogih drugih centrih, v zgodnjih sedemdesetih letih s programi koordinirane nabave predvsem časopisov. Po vsem sodeče je ta tradicija najmočnejša, pa je tudi danes v Srbiji program z največjo mero koordinacije Kobson. Iniciativa za formiranje Konzorcija je bila dana novembra 2001, pobudniki pa so bili upravniki vodilnih znanstvenih knjižnic v Srbiji kot tudi predstavniki Zveze univerzitetnih knjižnic in Zveze knjižnic v Srbiji.

Statistika uporabe tega sistema je impresivna. Najdemo jo na spletnem mestu samega sistema in čeprav so podatki malo zastareli (za leto 2004), govorijo o intenzivni uporabi tega sistema. S posebnim sporazumom je del informacij iz sistema Kobson vključen v servis Google Scholar.

Še posebej je pomemben napor tega konzorcija, ki posreduje informacije o znanstveni dejavnosti v Srbiji. Tako se preko povezave "Znanost v Srbiji" lahko vidi:

- Spisek člankov naših avtorjev v servisu Web of Science od leta 2000. Kriterij za izbor del, ki pripadajo tej bazi, je oblikovan tako, da so iz WoS prevzeti vsi tisti članki, v katerih so avtorji navedli naslov institucije v Srbiji kot svojo afilicijo.
- Seznam srbskih časopisov, ki so referirani v tujih bazah podatkov.
- Popis srbskih online elektronskih časopisov, dostopnih (133) iz 12 časopisov z DOI številkami (oznaka, ki vzpostavlja vez do spletne strani, na kateri je dokument ali članek iz časopisa).

Virtualna knjižnica Srbije (VBS)

Gre za projekt, ki razumeva izgradnjo sistema vzajemne katalogizacije s centralnim elektronskim katalogom in mrežo knjižnic, ki jo predstavljajo vse knjižnice v Srbiji.

V prvi fazi projekta je oblikovan elektronski vzajemni katalog z elektronskimi katalogi Narodne knjižnice Srbije, Knjižnice Matice Srbske, Univerzitetne knjižnice "Svetozar Marković" v Beogradu in Jugoslovanskega knjižnično-informacijskega instituta. V sistemu vzajemne katalogizacije v tem trenutku deluje 60 knjižnic. S tem se ustvarja osnova za izgradnjo celovitega knjižničnega informacijskega sistema, ki bo združil vse informacije o knjižničnem gradivu v Srbiji ter informacije in elektronske dokumente iz baz podatkov na katerem koli strežniku v sistemu.

Od celotnega števila fakultetnih in univerzitetnih knjižnic, ki niso članice VBS, jih samo 19 odstotkov, v glavnem z Univerze v Novem Sadu, ima kataloge, do katerih je moč dostopati preko interneta. Vse druge knjižnice še vedno niso avtomatizirane in do katalogov še zmeraj ni možen dostop preko interneta. Četudi je po nominalnem številu knjižnic, vključenih v VBS, najbolj zastopana Univerza v Beogradu, je, gledano na odstotek vključenih knjižnic v odnosu na celotno število knjižnic, najugodnejša situacija na Univerzi umetnosti v Beogradu in na Univerzi v Kragujevcu.

Univerzitetna knjižnica je v okviru svojega dolgoletnega projekta "Bibliografija Univerze v Beogradu" od tega leta predvidela tudi možnost izdelave osebnih bibliografij za učitelje in sodelavce univerz. Izpis osebne bibliografije je enostaven uporabniški servis na internetnih straneh VBS.⁵

Podrobnosti o pogojih za dodelitev šifre, usposabljanju knjižničarjev za vodenje osebnih bibliografij, kot tudi elektronski naslovi za različna vprašanja v zvezi z bibliografijo raziskovalcev so objavljeni na spletnih straneh Univerzitetne knjižnice.⁶

Za popolnost in ažurnost osebnih bibliografij skrbijo raziskovalci sami v sodelovanju s pooblaščenim knjižničarjem svoje fakultetne knjižnice. Če knjižnica še ni vključena v projekt VBS, to storitev zagotavlja tudi Univerzitetna knjižnica "Svetozar Marković" pod pogoji, kakršni so predpisani z njenim Pravilnikom o izdelavi osebnih bibliografij.

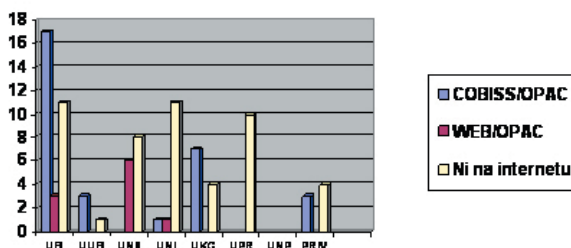
V tem obdobju je v sistemu E-CRIS.SR registriranih več kot 6.500 raziskovalcev. Preko 9.000 bibliografskih zapisov ima šifro raziskovalca, a okrog 7.700 tudi tipologijo dokumenta. Čeprav ima sistem E-CRIS.SR možnosti celovitega informacijskega sistema znanstvenih del in je VBS dan v uporabo z vsemi pravicami dodelave in dogradnje, je v tem trenutku njegova uporaba omejena samo na bibliografije raziskovalcev.

Zveza knjižnic univerz Srbije (ZBUS – Zajednica biblioteka univerziteta Srbije)

Koordinacija izobraževanja v visokošolskih knjižnicah se v velikem delu uresničuje v Zvezi knjižnic univerz Srbije. Poleg rednega informiranja svojih članov preko dveh glasil (Infoteka in Bilten ZBUS) ter letnih strokovnih srečanj so še posebej pomembni tečajji. Malo znamenitost predstavlja podatek, da smo v okviru Zveze že leta 1998 izvedli prvi tečaj na temo knjižničnih internetnih predstavitev.

Univerze	COBISS/OPAC		WEB/OPAC		WEB/OPAC ne obstaja	
Univerza v Beogradu	17	55 %	3	9 %	11	36 %
Univerza umetnosti	3	75 %			1	24 %
Univerza v Novem Sadu	-		6	42 %	8	58 %
Univerza v Nišu	1	8 %	1	8 %	11	84 %
Univerza v Kragujevcu	7	64 %			4	36 %
Univerza v Prištini					10	100 %
Univerza v Novem Pazarju						
Privatne univerze	3	43 %			4	57 %

Slika 1: Katalogi srbskih knjižnic

Najnovjša pobuda je zaključek Izvršnega odbora Zveze pred mesecem o pripravi programa usposabljanja knjižničarjev visokošolskih knjižnic z namenom, da dobijo licenco za informacijsko opismenjevanje študentov.

Za knjižnično mrežo univerz je še posebej pomembno sodelovanje v projektih Tempus. Vsi vedo, da je prvi projekt Tempus omogočal vključevanje velikega števila visokošolskih knjižnic v VBS. Nadejamo se, da bo projekt Repozitorij doktorskih nalog v svoji dopolnjeni, razširjeni in posodobljeni verziji, ki je v zadnji fazi priprave, dobil podporo evropskih institucij, ki pomagajo uresničiti takšne programe.

STANDARDI ZA AKREDITACIJO VISOKOŠOLSКИH USTANOV

Standardi za akreditacijo visokošolskih ustanov⁷ so bili sprejeti 26. oktobra 2006. Dovoljenje za delo visokošolske ustanove se pridobi z oceno:

- študijskih programov (pri čemer ima vsaka fakulteta več študijskih programov),
- same institucije (pogojev, ki jih mora izpolnjevati).

Na konferenci je bilo rečeno, v prvem letu sprejetja Zakona o visokošolskem izobraževanju, da mora vsaka od 200 visokošolskih ustanov skozi proces akreditacije po sprejetih standardih. Po besedah predsednika Nacionalnega sveta za visokošolsko izobraževanje stane zahteva za akreditacijo ustanove med 700.000 in milijon dinarjev. Pojasnilo te precejšnje vsote je, da je govor o ogromnem poslu, za katerega je treba angažirati recenzente, saj se ocenjujejo študijski programi, pri tem ima vsaka fakulteta več študijskih programov. Nato se akreditirajo tudi same institucije, pa se šele potem izda dovoljenje za delo. Pojasnjeno je, da mora biti bolonjska deklaracija sprejeta do leta 2010 in da so normativi in standardi za akreditacijo narejeni v soglasju z evropskimi merili in v skladu z Zakonom o visokem izobraževanju.

Pogoji za akreditacijo visokošolskih ustanov, z vidika knjižničnega dela, so naslednji:

- najmanj en bibliotekar, a pri več kot 500 študentih dva bibliotekarja in en knjižničar,
- najmanj 1.000 knjižničnih enot s področja, o katerem so predavanja,
- zagotavljanje učbeniške literature,
- razpolaganje z informacijsko tehnologijo za dostop do preostalih informacijskih virov,
- ena računalniška učilnica z najmanj 20 računalniki in internetno povezavo,
- zagotovitev usposabljanja učiteljev, sodelavcev in študentov za učinkovito uporabo knjižnice in drugih informacijskih virov.

Pogoji, ki jih mora institucija zadovoljiti glede na standard za akreditacijo doktorskega študija, pa so:

- zagotavljanje uporabe knjižničnega fonda iz svojih ali drugih virov,
- dostop do baz podatkov, ki so nujne pri nastajanju doktorskih disertacij in za znanstvenoraziskovalno delo.

Ni lahko vse te številne pogoje povezati z zahtevami ene moderne knjižnice. Z viri, ki jih imamo v vidu, se problem spet zvede samo na število knjižničnih enot, a se prav nihče ne spomni, kje se ta priskrbljena učbeniška literatura navsezadnje nahaja. Če se razume, da je to knjižnica, potem knjižnico že

nič kolikokrat razumemo samo kot klasičen, najbolj tradicionalen tip knjižnice, ki v ničemer ne korespondira s sodobnimi informacijskih tokovi. Kje naj se torej uporabnik sezna z elektronskimi viri ali dokumenti, do katerih bi ena moderna knjižnica svojim uporabnikom morala omogočiti dostop?

Ključno vprašanje za uspešno uresničitev celotnega programa je, kdo je odgovoren za izobraževanje učiteljev, sodelavcev in študentov, da bi se knjižnica učinkovito izkoriščala. Že za same knjižničarje visokošolskih knjižnic niso postavljeni pogoji predhodnega specializiranega znanja ali naknadnega strokovnega usposabljanja. Iz vsakodnevne prakse pri delu v Univerzitetni knjižnici nam je znano, koliko truda je treba vložiti, da bi se program usposabljanja dobro in kakovostno pripravil, izpeljal in dal rezultate. Pri tem vprašanju je treba vztrajati preko odgovornih univerzitetnih komisij za delo knjižnic zaradi sprejetja adekvatnih programov usposabljanja in pri tem upoštevati že pridobljene izkušnje pri delu Univerzitetne knjižnice, ki lahko določene programe izobraževanja takoj ponudi.

Vsi ti pogoji govorijo, kako pomembna je potreba po enotni knjižnično-informacijski mreži univerz, ker se samo preko nje te zahteve lahko izpolnijo. Neskladje med zavestjo o informacijskih virih, ki obstajajo in so dostopni na internetu, in povsem klasično vlogo, ki jo ima knjižnica za večino uporabnikov, pravzaprav vodi do ločevanja teh vlog, ki se sicer povsod drugod po svetu integrirajo v okviru ene moderne in funkcionalne knjižnice.

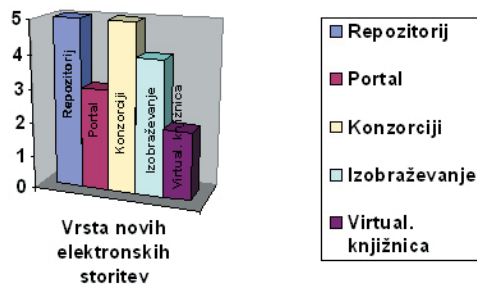
NAŠA VIZIJA

Knjižnična mreža univerz v Srbiji postaja vse bolj sestavljena. Privatne univerze so naša realnost, kot so naša realnost mnoge spremembe, ki se bodo verjetno zgodile na državnih univerzah. Zadovoljni bi bili, če bi lahko predpostavili nov in celovit koncept knjižnične mreže univerz v Srbiji, vendar za zdaj ta ne obstaja.

Namesto tega predstavljamo odgovore na kratko anketo, ki smo jo poslali na naslov 20 knjižnic univerze v Beogradu in na nekaj privatnih fakultet, z vprašanji o tistih programih, ki v knjižnični mreži univerz še vedno ne obstajajo. Vprašalnik je vključeval tudi oceno pripravljenosti, da se v te programe vključijo ali da jih tudi financirajo, kadar je govor o privatnih fakultetah.

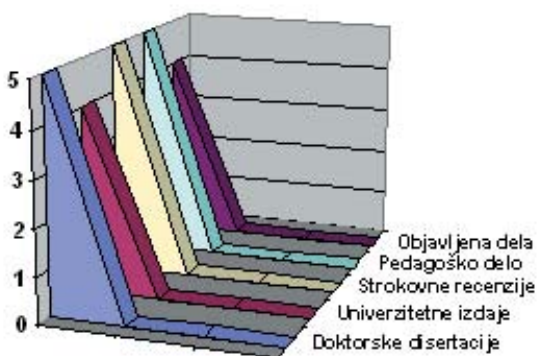
Če odgovore anketiranih vzamemo za dovolj reprezentativne, so rezultati v okviru novih knjižničnih uslug naslednji:

Najvišjo oceno – 5 so dosegli domači repozitoriji kot tudi razširitev ponudbe Kobson zaradi dostopa do dokumentov v polnem besedilu.

Na drugo mesto, z oceno 4, so se uvrstili izobraževalni programi za uporabo informacij, s katerimi bi knjižnice sodelovale pri poučevanju.

Na tretje mesto, z oceno 3, se je uvrstil univerzitetni knjižnični portal, medtem ko je oceno 2 dosegel program Virtualni referalni knjižničar.

V okviru vprašanja o digitalizaciji so programi o ustvarjanju repozitorija doktorskih disertacij, recenzij in dokumentov učnega gradiva (nastavnog rada) ovrednoteni z najvišjo oceno 5.

Oceno 4 so dobili repozitoriji učnega gradiva (nastavnog rada) učiteljev in sodelavcev, kot tudi univerzitetnih izdaj.

Zanimivo in koristno je iz ankete prebrati tudi posamezna razmišljanja kolegov, zaposlenih v posameznih fakultetskimi knjižnicah:

Filozofska fakulteta: "Glede na sedanjo organizacijo dela v knjižnicah Filozofske fakultete v Beogradu je spremljanje svetovnih usmeritev v knjižničarstvu iluzorno, a vizije nejasne in različne."

Filozofska fakulteta: "Potrebno je saniranje knjižničnega sistema Univerze v Beogradu, sodelovanje med fakultetami in katedrami, racionalna nabava in konec življenja po načelu "Vsak dela po svoje" (srb. Svaka vaška obaška.). V sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja sem bil član komisije Univerze, ki je morala ponuditi predlog v tem smislu in izračuna-

ti potrebne stroške za nabavo strokovne literature, vendar je ta naš dovolj podroben, razdelan in dostojno pojasnjen predlog končal v nekem predalu najverjetneje neprebran."

Fakulteta za fiziko: "Knjižnica mora biti pomemben vir informacij iz knjig, učbenikov in gradiva, nujno potrebnega za uspešno sprejemanje znanja s področja fizike. Knjižnica mora biti vključena v aktualne procese dela na nivoju fakultete, Univerzitetne in Narodne knjižnice. V naših okvirjih je predvsem nujno treba spremeniti odnos do knjižnic. Knjižnica ni samo nujen pogoj, da fakulteta obstaja, temveč se mora jasno definirati tudi njena vloga v učno-izobraževalnem procesu in se ji mora dati pravo in ustrezno mesto v skladu s tem."

Prej navedena razmišljanja nam dajejo pravico, da postuliramo naslednji sklep kot prvi pogoj za nadaljnje aktivnosti pri promociji moderne visokošolske knjižnice:

Visokošolska knjižnica ni in ne sme biti edini nujni pogoj, da fakulteta obstaja, temveč mora biti njena vloga v učno-izobraževalnem procesu jasno definirana v skladu z zahtevami informacijskega časa, v katerem živimo.

Poleg vseh zadržkov, da je v Srbiji še vedno veliko visokošolskih knjižnic brez elementarno avtomatiziranih področij dela in dosti knjižničarjev, ki jim neki pojmi niso bili jasni, se lahko jasno vidijo obstoječa pričakovanja v razvoju knjižnične mreže. Pri vseh pa je vseeno jasna zavest, da se glavne smeri razvoja neke nove knjižnične mreže univerze morajo začeti pri:

- rekonceptualizaciji obstoječe knjižnične mreže univerze,
- ustvarjanju repozitorija znanstvene literature,
- oblikovanja univerzitetnega portala,
- razvoju knjižničnih izobraževalnih programov in moderne elektronske referalne službe.

Opombe

- 1 Univerza Bratov Karić (op. prev.).
- 2 Spletna predstavitev konzorcija Kobson je dostopna na spletnem naslovu <http://nainfo.nbs.bg.ac.yu/KoBSON/page> (22. 11. 2006).
- 3 Spletni naslov <http://vbs.nbs.bg.ac.yu/cobiss/> (22. 11. 2006).
- 4 Spletni naslov <http://www.unilib.bg.ac.yu/zajednica01/index.php> (22. 11.2006).
- 5 Uporabniški servis Bibliografije je na spletnem naslovu <http://vbs.nbs.ac.yu/cobiss/> (22. 11. 2006).
- 6 Spletni naslov <http://www.unilib.bg.ac.yu/bibliografije/index.php> (22. 11. 2006).
- 7 Besedilo standarda je objavljeno na spletni strani <http://www.mps.sr.gov.yu/code/navigate.php?Id=460> (17. 11. 2006).

Iz srbsčine prevedla Renata Zdravec Pešec.